

dr hab. Aleksandra Tłuściak-Deliowska, prof. APS

Akademia Pedagogiki Specjalnej im. M. Grzegorzewskiej

dr Monika Czyżewska

Akademia Pedagogiki Specjalnej im. M. Grzegorzewskiej

Ocenianie kształtujące z perspektywy uczniów i nauczycieli. Studium trzech szkół

Współczesna dydaktyka podkreśla podmiotowe podejście do uczestników procesu kształcenia. Jednym z postulatów tego podejścia jest współpraca uczniów i nauczycieli m.in. w zakresie projektowania i realizacji zajęć. Udział uczniów w tych czynnościach jest odpowiedzią na potrzeby ustawicznie zmieniającego się świata, w którym nauczyciel nie jest już jedynym źródłem wiedzy. W odpowiedzi na zachodzące zmiany postulowane i podejmowane są różnego rodzaju działania mające na celu zwiększenie efektywności procesu kształcenia. Współcześnie zaleca się planowanie i organizowanie procesów edukacyjnych w taki sposób, by w jak największym stopniu sprzyjały one rozwojowi uczniów i kształtowały ich umiejętność uczenia się. Może to zostać osiągnięte poprzez stałe zapoznawanie uczniów ze stawianymi przed nimi celami uczenia się oraz formułowanymi wobec nich oczekiwaniami, a także w miarę możliwości wspólne określanie tych celów. Następstwem tego powinno być udzielanie uczniowi informacji zwrotnej o jego postępach w uczeniu się. Pomaga to bowiem stymulować ów proces i planować dalszy własny rozwój. Nie bez znaczenia we współczesnej dydaktyce jest stosowanie różnych metod i form kształcenia dostosowanych do potrzeb ucznia i grupy oraz odpowiednie motywowanie do aktywnego uczenia się. Omówione elementy składają się na ocenianie kształtujące, które było przedmiotem naszych ostatnich badań. Podczas wystąpienia zostaną zaprezentowane wyniki badań¹ dotyczących praktyk oceniania kształtującego stosowanego w trzech warszawskich szkołach podstawowych.

Autorki przyjęły, że wszelkie czynności nauczania, które pozwalają nauczycielom odkryć sposób, w jaki uczniowie myślą o tym, czego się uczą, i które mogą być wykorzystane do promowania poprawy uczenia się uczniów, mogą mieć zastosowanie kształtujące. Ocenianie kształtujące nie jest definiowane ze względu na swoją formę, lecz cel, jakiemu ma służyć, tj. pomoc w kształtowaniu lub kształtowanie procesu uczenia się uczniów. Ocenianie kształtujące obejmuje zatem wszelkie czynności dydaktyczne, za sprawą których zostają wywołane, interpretowane i wykorzystane dowody osiągnięć uczniów w celu poprawy (zwiększenia efektywności) ich uczenia się. Biorąc pod uwagę fakt,

¹ Badania zostały przeprowadzone w ramach projektu BSTP 16/17 – I WNP APS realizowanego w latach 2017–2018. Głównym celem projektu było empiryczne rozpoznanie praktyki oceniania kształtującego w wybranych szkołach oraz określenie percepcji klimatu w tych szkołach przez uczniów i nauczycieli. Szczegółowe wyniki są przedmiotem monografii autorstwa Aleksandry Tłuściak-Deliowskiej i Moniki Czyżewskiej pt. „Tu chodzi o wspieranie mojego ucznia...», czyli studium teoretyczno-empiryczne o ocenianiu kształtującym i klimacie szkoły” (Wydawnictwo APS, 2020).

że w polskiej rzeczywistości edukacyjnej ocenianie kształtujące jest wdrażane głównie za sprawą Centrum Edukacji Obywatelskiej (CEO), które razem z Polsko-Amerykańską Fundacją Wolności prowadzi program Szkoła Ucząca Się (SUS), za punkt wyjścia do operacjonalizacji oceniania kształtującego w badaniach własnych przyjęto założenia obowiązujące w tym programie. Uznano zatem, że podstawowymi elementami oceniania kształtującego są: (1) cele uczenia się, (2) kryteria sukcesu, (3) czynności nauczania – uczenia się zorientowane na dialog i uspołecznienie oraz (4) informacja zwrotna. Elementy te stanowiły punkt wyjścia do konstrukcji narzędzi badawczych, które opracowano na potrzeby realizacji tego badania w wersji dla nauczyciela oraz w odpowiadającej mu wersji dla ucznia. Oprócz pytań zamkniętych w kwestionariuszach uwzględniono pytania otwarte zorientowane na uzupełnienie kwestii nieuwzględnionych wcześniej, jak również z wybranymi nauczycielami przeprowadzono wywiady swobodne ukierunkowane na doprecyzowanie i pogłębienie zgromadzonych informacji.

Badania przeprowadzono w trzech warszawskich szkołach podstawowych (nazywanych dalej szkołą A, B i C). Szkoły te różnią się zarówno stażem, jak i jakością doświadczeń związanych ze stosowaniem praktyk oceniania kształtującego. Szkoła A to placówka, w której ocenianie kształtujące funkcjonuje najdłużej (od 2011 roku) i jest elementem szkolnego systemu oceniania, lecz każdy nauczyciel dokonuje wyboru, jak dalece zaangażuje się w ten styl pracy. W szkole B ocenianie kształtujące praktykowane jest od 2014 roku wyłącznie przez chętnych nauczycieli. Szkoła C jest szkołą „najmłodszą”, ale zarazem największą spośród tych, w których prowadzono badania. Ocenianie kształtujące jest tu wprowadzane od początku istnienia placówki, czyli od roku 2016.

Ogólnie rzecz ujmując, z odpowiedzi nauczycieli wyłania się obraz strategii oceniania kształtującego stosowanych przez badaną grupę w średnio rozbudowanej wersji, oznaczającej realizowanie najważniejszych zaleceń. Należą do nich przedstawianie celów lekcji i kryteriów sukcesu oraz stosowanie 4-elementowej informacji zwrotnej. Te najbardziej popularne praktyki, bo uznane za stosowane zawsze lub prawie zawsze przez co najmniej 3 na 4 badanych można podzielić na dwie grupy. Do pierwszej grupy należą czynności uznawane za charakterystyczne dla oceniania kształtującego. Złożyły się na nie: podawanie celu na początku każdej lekcji, podawanie uczniom listy kryteriów sukcesu do sprawdzianów i innych form sprawdzania osiągnięć; zwracanie uwagi, by kryteria sukcesu były precyzyjne i realistyczne. Do drugiej grupy należą czynności niespecyficznie związane z ocenianiem kształtującym, a wśród nich m.in. stwarzanie uczniom okazji do zadawania pytań; zasada, by formułowane przez nauczyciela informacje zwrotne dotyczyły pracy ucznia, a nie jego osoby; informowanie ucznia o tym, co wymaga poprawy, i określanie czasu, w jakim uczeń tej poprawy może dokonać. Do różnych, bardziej „subtelnych” praktyk przyznaje się pewna część badanych, ale nie stanowi ona tak licznej grupy, by można było uznać te zachowania za powszechne.

Uczniowie w zdecydowanej większości uważają, że spośród typowych dla oceniania kształtującego elementów zawsze lub często stosowane w ich szkołach jest zapisywanie celu lekcji na tablicy lub w innym widocznym miejscu.

Pozostałe, równie częste wskazania dotyczyły kwestii takich jak: wyjaśnianie przez nauczycieli, co zrobić, by rozwiązać poprawnie zadanie; ocenianie zgodne z tym, jak było zapowiedziane; wyjaśnianie niezrozumiałych elementów lekcji; wskazywanie ucznia, który będzie odpowiadał, czy stwarzanie szansy na poprawę swojej pracy. Należy jednak zauważyć, że wymienione czynności dydaktyczne mogą być podejmowane przez nauczycieli niezależnie od praktyki oceniania kształtującego.

Choć z jednej strony mamy do czynienia z dowolnością stosowania technik i strategii składających się na poszczególne elementy oceniania kształtującego, to jednak te traktowane jako podstawowe, identyfikowane były w badaniach własnych jako najpowszechniejsze, niezależnie od szkoły. Jednak, pomimo że nadanie szkołom liter A, B i C wynikało jedynie z kolejności, w jakiej prowadzone były badania, układ ten, jak się okazało, oddaje również stopień zaangażowania danej placówki w ocenianie kształtujące. Najbardziej doświadczone są szkoły A i B, co może tłumaczyć dominację takich czynności, jak: wyznaczanie celów, określanie kryteriów sukcesu oraz stosowanie zróżnicowanych metod kształcenia, które mają na celu umożliwienie uczniom osiągnięcie założonych celów, co zwięźczone jest udzieloną kompleksową informacją zwrotną. Między szkołami, zarówno na podstawie danych pochodzących od nauczycieli, jak i tych od uczniów, odnotowano istotne różnice w zakresie wyróżnionych czterech elementów oceniania kształtującego. Wzrost doświadczenia zawodowego badanych oraz doświadczenia w zakresie stosowania oceniania kształtującego odpowiadały za intensyfikację czynności dydaktycznych składających się na poszczególne elementy oceniania kształtującego. Można także przyjąć, że doświadczenie to odpowiada za większą swobodę oraz pomysłowość i kreatywność w zakresie urozmaicania tych praktyk i działań.

Na podstawie przeprowadzonych badań i uzyskanych wyników należy stwierdzić, że wdrażanie i stosowanie oceniania kształtującego w szkole zależne jest od podejścia i zaangażowania grona pedagogicznego. Zgromadzone odpowiedzi zarówno o charakterze ilościowym, jak i jakościowym ukazują, jak mocno nauczyciele – choć uczący się oceniania kształtującego – wciąż zakorzenieni są w umożliwiający porównania ocenianiu posługującym się stopniami. Niebagatelne znaczenie dla efektywnego wprowadzania i stosowania oceniania kształtującego ma osoba dyrektora szkoły, która, jeśli wykazuje się cechami dobrego przywódcy edukacyjnego, poprzez odpowiednie zarządzanie placówką może stworzyć podatny grunt dla uwzględnienia oceniania kształtującego w kulturze pracy szkoły. Niezbędna jest także współpraca i właściwa komunikacja, a także zaangażowanie wszystkich członków grona pedagogicznego.